

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 03 | pp. 198-203 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

DAVLAT SEKTORIDA MOLİYAVIY NATIJALAR AUDITINI REJALASHTIRISH VA TASHKIL ETISH MASALALARI

Sherimmatov Azizbek Baxtiyor o‘g‘li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
magistratura talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat sektorida moliyaviy natijalar auditini rejalashtirish va tashkil etish masalalari yoritilgan. Davlat sektorida moliyaviy natijalar auditini rejalashtirish va tashkil etishni yaxshilash bo‘yicha xulosalar shakllantirilgan va takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: davlat sektori, moliyaviy natijalar auditi, rejalashtirish, auditni tashkil etish, oliy audit organlarining xalqaro standartlari.

Аннотация. В данной статье рассматривается планирование и организация аудита финансовых результатов в государственном секторе. Сделаны выводы и предложения по совершенствованию планирования и организации аудита финансовых результатов в государственном секторе.

Ключевые слова: государственный сектор, аудит финансовых результатов, планирование, организация аудита, международные стандарты высших органов аудита.

Abstract. This article discusses the planning and organization of financial performance audits in the public sector. Conclusions and proposals are made to improve the planning and organization of audit of financial results in the public sector.

Key words: public sector, audit of financial results, planning, organization of audit, International Standards of Supreme Audit Institutions.

1. Kirish

Bugungi kunda davlat sektorida moliyaviy natijalar auditini rejalashtirish va tashkil etish muhim masalalardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda respublikamizda auditni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi “Auditorlik faoliyati to‘g‘risida”gi qonuni [1], O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-3946-son Qarori [2], 2021-yil 27-avgustdagi “Davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6300-son Farmoni [3], 2022-yil 14-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi davlat budjeti xarajatlarining samaradorligini yanada oshirish va davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida”gi PQ-128-son [4] Qarori shular jumlasidandir.

2. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Auditning barcha turlarining o'ziga xos xususiyati shundaki, ularni amalga oshirish, shu jumladan qo'llaniladigan usullar va yondashuvlar nuqtai nazaridan maxsus normativ-huquqiy hujjatlar - standartlar bilan tartibga solinadi. "Standart (inglizcha, standard – me'yor, namuna, o'lchov) so'zning keng ma'nosida - namuna, ular bilan boshqa obyektlarni solishtirish uchun dastlabki namuna sifatida olingan model, standartlar, qoidalar, standartlashtirish obyektiga qo'yiladigan talablar va vakolatli organ tomonidan tasdiqlangan standartlashtirish bo'yicha normativ-texnik hujjatlar to'plamini belgilaydi" [5].

Oliy audit organlarining xalqaro standartlari (ISSAIs) davlat sektorida moliyaviy nazorat samaradorligini oshirish maqsadida Oliy audit institutlari xalqaro tashkiloti (INTOSAI) tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu standartlarning maqsadi mamlakatlarning eng yuqori auditorlik organlariga ular qabul qilgan vakolatlarga, shuningdek, mahalliy normativ hujjatlarga muvofiq nazorat faoliyatiga o'zlarining professional yondashuvlarini ishlab chiqishda uslubiy yordam ko'rsatishdan iborat.

Standartlar davlat sektorida nazorat faoliyatini takomillashtirish maqsadida INTOSAI tomonidan tasdiqlangan barcha hujjatlarni o'z ichiga oladi. Ular to'rt darajada tuzilgan:

- birinchi daraja - INTOSAI tizimini shakllantirish tamoyillari;
- ikkinchi daraja (ISSAIs 10-99) - oliy nazorat organlari faoliyatining asoslari. Ular oliy moliyaviy nazorat organlarining samarali faoliyatining asosiy shartlarini ochib beradi;
- uchinchi daraja (ISSAIs 100-999) - auditning asosiy tamoyillari. Standartlar davlat sektori tashkilotlarining nazorat faoliyatini amalga oshirish asoslarni o'z ichiga oladi [5];
- to'rtinchi daraja (ISSAIs 1000-2999) - audit bo'yicha qo'llanma (ushbu darajadagi hujjatlar)" [7].

3. Tadqiqot metodologiyasi

Davlat sektorida moliyaviy natijalar auditini rejalashtirish va tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq qilishda mantiqiy fikrlash, qiyosiy tahlil qilish kabi usullardan foydalanildi.

4. Tahlil va natijalar

Har bir hisob obyektini auditorlik tekshiruvidan o'tkazishdan oldin auditorlik riskini aniqlash zarur. Auditorlik riski moliyaviy hisobotda muhim buzib ko'rsatishlar mavjud bo'lganda auditor tomonidan mos bo'lmagan fikrning berilish riskidir. Auditorlik riski ikki xil bo'lib, mijoz korxonadan yo'l qoyiladigan "muhim buzib ko'rsatishlar riski" va auditor tomonidan yo'l qoyiladigan "aniqlanmaslik riski"dir. "Muhim buzib ko'rsatishlar riski" o'z o'rnida ikki turga bo'linadi: "ajralmas risk" va "nazorat vositalari riski". "Aniqlanmaslik riski" ham ikki turni o'z ichiga oladi: "tanlash bilan bog'liq" va "tanlash bilan bog'liq bo'lmagan" aniqlanmaslik riski. Auditorlik riskini hisoblash uchun yuqorida keltirilgan "ajralmas risk", "nazorat vositalari riski" va "aniqlanmaslik riski" ko'rsatkichlari bir-biriga ko'paytiriladi. Shundan so'ng auditni rejalashtirish ishlari amalga oshiriladi. Auditni rejalashtirishda auditorning maqsadi auditorlik tekshiruvini samarali tarzda o'tkazishga imkon beradigan darajada rejalashtirish hisoblanadi. Auditni rejalashtirish ishlari audit strategiyasini belgilash va audit rejasini tuzishni o'z ichiga oladi.

Audit strategiyasi - tekshiruvning yakuniy maqsadiga mijoz uchun eng kam xarajatga tushadigan, ammo har taraflama sifatli tekshiruv o'tkazish orqali erishishdir. Samarali va asosli audit strategiyasini ishlab chiqish auditoridan, mijoz faoliyat yuritayotgan tarmoq bilan yaqindan tanish bo'lishni va audit sohasida chuqur malakaga ega bo'lishni talab etadi. Yirik mijoz uchun audit strategiyasi, odatda, auditorlik firmasi partnyori yoki menejeri tomonidan, o'rta yoki kichik mijoz uchun esa katta auditor tomonidan ishlab chiqilishi mumkin. So'nggi vaziyatda, katta auditor ishlagan strategiya menejer tomonidan o'rganiladi. Tekshiruv strategiyasida audit tekshiruvi uslubiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlar ham yoritilishi mumkin. Ushbu uslubiyatlarni belgilash jarayonida auditorga, mijozning buxgalteriya ma'lumotlarini tizimlashtirilgan asosda hisobga olinishi juda qo'l keladi. Ma'lumotlarni tizimlashtirilgan holda hisobga olishda (1) operatsiyalar boshlang'ich hisob hujjatlarida qayd etiladi; (2) bu hujjatlardagi ma'lumotlar jurnallarda umumlashtiriladi; (3) jurnal ma'lumotlari tegishli schyotlar debeti va kreditiga kiritiladi; (4) yil yakunida schyotlar balansi asosida moliyaviy hisobotlar tayyorlanadi. Ushbu jarayonga e'tibor bilan qarasa, ma'lumotlarni tekshirish uchun aniq yo'nalish mavjud. Bu yo'nalish korxonada ishtirokida yil davomida sodir bo'layotgan minglab operatsiyalarni yakuniy moliyaviy hisobotlar ko'rsatkichlari bilan bog'laydi.

Auditor uchun bu yo'nalishdagi ma'lumotlar oqimini tekshirishning ikki xil uslubiyati mavjud: 1) auditor ma'lum operatsiyalarni boshlang'ich hisob hujjatlarida qayd etilishidan to moliyaviy hisobotlarga kiritilguniga qadar jarayonni o'iganib chiqishi mumkin. Buning natijasida auditor, barcha operatsiyalar to'g'ri va to'liq hisobga olinganiga ishonch hosil qiladi; 2) auditor yakuniy ma'lumotlarni ularni dastlab aks ettirgan hisob hujjatlari yo'nalishi tomon o'rganib chiqishi mumkin. Bunda, moliyaviy hisobotlarning turli elementlarida keltirilgan ma'lumotlarni tekshirishda schyotlar, schyotlardan jurnallar, ulardan esa boshlang'ich hisob hujjatlari tomon yo'nalish tanlanishi muimkin. Shu asosda auditor, moliyaviy hisobotda keltirilgan ma'lumotlar asosli, haqiqatdan ham sodir etilgan operatsiyalar natijasi ekanligiga ishonch hosil qiladi. Keltirilgan yo'nalishlarning har ikkisi ham auditor uchun katta ahamiyatga ega bo'lsa-da, ular auditning moliyaviy hisobotlar yuzasidan o'z professional fikrini bildirishi uchun yetarli asos bo'la olmaydi. Demak, auditor boshqa uchinchi tarafdin ham daliliy hujjat va ma'lumotlarni to'plashi lozim. Endi, audit rejasini tuzish masalalariga toxtalib o'sak maqsadga muvofiq boladi (1-rasm).

Audit rejasi - mijoz faoliyat tarmog'i va audit strategiyasi yuzasidan auditorning umumiy ma'lumotidir. "Moliyaviy hisobotlar auditini rejalashtirish" deb nomlangan 300 AXSga asosan audit rejasida auditorlik tashkiloti auditni o'tkazish muddatlari, hisobot va xulosasini tuzishni nazarda tutishi shart. Audit rejasida, odatda, quyidagilar to'g'risida batafsil ma'lumot keltirilgan bo'ladi: 1) mijoz, haqida umumiy ma'lumot - uning tarkibiy tuzilishi, faoliyat tarmog'i; 2) auditning maqsadi (maxsus maqsadlarni ko'zlagan audit va boshqalar); 3) audit xizmatiga qo'shimcha ravishda boshqa turdagi xizmatlar (soliq, konsalting) ham ko'rsatilishi kutilayotgan bo'lsa, auditning ko'lami; 4) audit tekshiruvini o'tkazish uchun zaruriy vaqt hajmi; 5) mijoz xodimlari tomonidan amanga oshirilishi lozim bo'lgan ishlar; 6) audit tekshiruvida qatnashadigan xodimlarga nisbatan talablar; 7) audit riski va muhimlik darajasi bo'yicha ma'lumot.

1- rasm

Audit rejasi (tavsiya)

№	Risklarni baholash bo'yicha protseduralar va keyingi auditorlik protseduralari	Tasdiqlanishi lozim bo'lgan fikr	Bajarish muddati	Bajaruvchilar	Ish hujjatlari
1	Ishlab chiqarish zaxiralarini inventarizatsiya qilish	mavjudligi	01.12-20.12	Qodirov S.	Inventarizatsiya dalolatnomasi
2	Daromadlarning to'g'ri shakllantirilganligi audit qilish	to'liqlik	01.12-20.12	Alimov N.	Qayta hisoblash va taqqoslash qaydnomasi
3	Xarajatlarning to'g'ri shakllantirilganligi audit qilish	to'liqlik	01.12-20.12	Alimov N.	Qayta hisoblash va taqqoslash qaydnomasi
4	Foyda yoki zararning to'g'ri shakllantirilganligini qayta hisoblash	aniqlik	01.12-20.12	Alimov N.	Qayta hisoblash va taqqoslash qaydnomasi

Audit rejasida moliyaviy natijalar auditi bo'yicha risklarni baholash bo'yicha protseduralar va keyingi auditorlik protseduralari hamda tasdiqlanishi lozim bo'lgan fikr aniq va keng bayon qilinish lozim. Sababi, moliyaviy natijalar auditi eng sermehnat va risk darajasi yuqori bo'lgan audit obyektlaridan biri hisoblanadi. Moliyaviy natijalar auditidan maqsad buxgalteriya hisobida va moliyaviy hisobotda tashkilot foyda va zararlarini ishonchli aks etganligi, sof foyda qonuniy taqsimlanganligi va foydalanganligini aniqlashdir. Auditorlik shartnomasining maqsadi va qo'yilgan vazifalariga qarab auditning rejasi tuziladi. Auditning rejasida tekshirishga mo'ljallanayotgan mijozning nomi, audit davri, auditga ajratilgan muddat, auditorlik guruhining tarkibi, rejalashtirilayotgan ishlarning turi, uning bajaruvchilari ko'rsatiladi. Ushbu reja auditorlik guruhi rahbari tomonidan imzolanadi va auditorlik tashkiloti rahbari tomonidan tasdiqlanadi.

Audit rejasi asosida davlat sektori tashkilotlarini auditdan o'tkazish tashkil etiladi. Yakuniy audit fikri shakllanishida moliyaviy natijalar auditi bo'yicha xulosalar shakllantirilishi to'g'ri xulosalar shakllantirish uchun etarli va mos dalillar to'planishi talab etiladi. Etarli va mos dalillar to'plash uchun esa tegishli audit protseduralari o'tkazilishi lozim.

Auditor axborot tizimi, shu jumladan moliyaviy hisobotni, xususan moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotni tayyorlash va taqdim etish bilan bog'liq bo'lgan quyidagi biznes-jarayonlarni tekshirishi lozim:

- moliyaviy hisobot uchun ahamiyatli bo'lgan operatsiyalarning to'g'ri turkumlanganligini;

- ham axborot texnologiyalari tizimida, ham ma'lumotlarni qo'lda tayyorlashda moliyaviy natijalar bilan bog'liq operatsiyalarni amalga oshirish, qayd etish, ularga ishlov berish va zarur holda operatsiyalarga tuzatishlar kiritish, ularni bosh

buxgalteriya kitobiga o'tkazish va moliyaviy hisobotda aks ettirish uchun protseduralar to'g'ri qo'llanilganligini;

- moliyaviy natijalar bo'yicha operatsiyalarni amalga oshirish, qayd etish, ularga ishlov berish va ularni umumlashtirish uchun qo'llaniladigan tegishli buxgalteriya hisobi yozuvlari, tasdiqlovchi axborot va moliyaviy hisobotdagi alohida schyotlar to'g'ri yuritilganligi, noto'g'ri axborotga tuzatish kiritilganligi, shuningdek axborot bosh kitobga to'g'ri o'tkazilganligini.

Yozuvlarni bosh kitobga kiritib qo'yishda qo'lda yoki elektron formatda amalga oshirilganligini o'rganishda quyidagilarga e'tibor qaratadi:

- moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot uchun ahamiyatli hisoblangan operatsiyalar doirasiga kirmaydigan voqealar va sharoitlarni axborot tizimida qay tarzda qayd etganligi;

- tadbirkorlik subyekting moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotini tayyorlash uchun qo'llaniladigan moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etish jarayoni, shu jumladan ahamiyatli hisoblab chiqilgan baholari va ochib beriladigan ma'lumotlar to'g'riligi;

- jurnallardagi provodkalar bilan bog'liq bo'lgan nazorat vositalari, shu jumladan takrorlanmaydigan, g'ayrioddiy operatsiyalar yoki tuzatishlarni aks ettirish uchun qo'llaniladigan nostandart jurnallardagi provodkalarining to'g'riligi.

5. Xulosa

Shunday qilib, davlat sektori tashkilotlari moliyaviy natijalari auditini samarali tashkil etish va o'tkazishda audit strategiyasining to'g'ri belgilab olinganligi va audit rejasining mukammal tuzilganligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, davlat sektorida moliyaviy natijalari auditini tashkil etishda auditor ma'lum operatsiyalarni boshlang'ich hisob hujjatlarida qayd etilishidan to moliyaviy hisobotlarga kiritilguniga qadar jarayonni o'iganib chiqish uslubiyatini tanlash asosida barcha operatsiyalar to'g'ri va to'liq hisobga olinganiga hamda auditor yakuniy ma'lumotlarni ularni dastlab aks ettirgan hisob hujjatlari yo'nalishi tomon o'rganib chiqishi orqali moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotda keltirilgan ma'lumotlar asosli, haqiqatdan ham sodir etilgan operatsiyalar natijasi ekanligiga ishonch hosil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi qonuni. 25.02.2021. <https://lex.uz/docs/5307886>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-sentyabrdagi "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3946-son Qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-3914502>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 27-avgustdagi "Davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6300-son Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-5607471>.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 14-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi davlat budjeti xarajatlarining samaradorligini yanada oshirish va davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida”gi PQ-128-son Qarori. <https://lex.uz/docs/-5858712>.
5. ISSAIs 100-999. Fundamental Principles of Public-Sector Auditing. URL: <http://www.issai.org/3-fundamental-auditing-principles/>
6. ISSAIs 10-99. Basic principles of auditing. <https://www.issai.org/professional-pronouncements/>
7. ISSAIs 1000-9999. Financial Audit Guidelines. URL: [http:// www.issai.org/4-auditing-guidelines/general-auditing-guidelines/](http://www.issai.org/4-auditing-guidelines/general-auditing-guidelines/)

Copyright © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

